

Галина ШЕВЦОВА*

САНИТАРНИ ОДРЕДИ РДЦК У ЦРНОЈ ГОРИ ЗА ВРИЈЕМЕ БАЛКАНСКОГ РАТА (1912–1913)

ABSTRACT: *The article is dedicated to the humanitarian aid that Russia provided to Montenegro during the First Balkan War. At the invitation of the Montenegrin government and the Montenegrin Red Cross Society, the Russian Red Cross sent the Yelisvetin and Kharkov Sanitary Detachments, which were briefly joined by the Moscow City Detachment. Having in mind the difficult economic situation in Montenegro, the Russian public also provided financial assistance, which was used to organize soup kitchens for the population and help the families of wounded and killed soldiers. Funds for humanitarian purposes were sent through the Russian Imperial Mission in Cetinje and Grand Duchess Milica Nikolajevna.*

KEY WORDS: *the First Balkan War, Russian humanitarian assistance, Elisabeth's Medical Detachment of the Russian Red Cross Society, Kharkov Medical Detachment of the Russian Red Cross Society, the Grand Duchess Militsa Nikolaevna*

Вјековима је Русија у тешким тренуцима притицала у помоћ Црној Гори. Није остала равнодушна ни у периоду Првог балканског рата.

Дана 25. септембра (8. октобра) 1912. године Црна Гора је објавила рат Турској. Сљедећег дана су почеле ратне операције. Медицинска помоћ црногорској војсци није пружана у довољној мјери: није било довољно медицинског персонала, лекова и средстава за превијање. Због тога је Црној Гори била веома потребна помоћ међународних одреда Црвеног крста. Још у фази припреме за ратна дејства, преко изасланика европских земаља упућене су одговарајуће молбе. Ни руска мисија није била изузетак. На захтјев царског изасланика при црногорском двору А.

---

* Аутор је научни сарадник Института за свјетску историју Руске академије наука.

А. Гирса, управник министарства иностраних послова А. А. Наратов је одговорио 23. септембра 1912. године да ће, у случају почетка ратних дејстава, Руски Црвени крст пружити помоћ. Притом је истакнуто да би званично обраћање црногорске владе прије тога било преурањено: руско министарство иностраних послова није губило наде у то да ће рат бити спријечен¹.

Занимљиво је да је до тада Главна управа РДЦК, прекршивши сва правила, већ донијела одлуку о слању хуманитарних одреда на Балкан и чак је добијена дозвола царице Марије Фјодоровне која је тих дана била у Копенхагену у гостима код родбине². Истога дана са забиљешком „хитно“ у петербуршку Јелисаветинску и Харковску заједницу милосрдних сестара послата су писма с предлогом да се у року од недељу дана мобилизује санитарни одред који би био спреман да крене на Балкан.

Истих дана московски лист „Руско слово“ је објавио интервју с овлашћеним представником Црногорског Црвеног крста А. И. Дросијем, у којем је било ријечи о проблемима с обезбјеђењем медицинске помоћи за црногорске војнике због недостатка хируршких инструмената и завоја, као и средстава за њихову куповину³. Руско друштво је изашло у сусрет потребама Црногораца. „Руско слово“ је објавило да се „на апел за помоћ Црногорском друштву Црвеног крста није одазвала само Москва. Овлашћени представник друштва А. И. Дроси свакога дана добија прилоге из свих крајева Русије. Износи прилога су врло различити и варирају од три до 50 рубаља. Већину прилога из провинције не шаљу појединци, већ читаве групе. Службеници из трговачких установа, фабрички радници, гимназијалци и гимназијалке шаљу новац који прикупљају по списковима... Прилози Московљана су велики. Има сума од 25, 50, па чак и 100 рубаља...“⁴ Тако је за пет дана прикупљено преко 1.400 рубаља⁵.

Црногорски краљ је дао високу оцјену раду овлашћеног представника црногорског Црвеног крста А. И. Дросија. „Руско слово“ је 28. септембра 1912. године објавило да је добило телеграм од Николе Петровића Његоша: „Очекујем велику помоћ за моје храбре војнике од Црвеног крста. Унапред Вам се топло захваљујем.“⁶

У Петербургу су прилози у корист Црногораца сакупљани код ве-

¹ АВПРИ. Ф. 180. Оп. 517/2. Д. 4045. Красный Крест, Черногория. 1912. Л. 3.

² РГВИА. Ф. 12651. Оп. 1. Д. 1478. Об оказании Красным Крестом помощи балканским государствам в их борьбе с Турцией. 1912. Л. 16.

³ Исто. Л. 84.

⁴ РГВИА. Ф. 12651. Оп. 1. Д. 1487. Л. 144.

⁵ Исто.

⁶ Исто. Л. 30.

ликих кнегиња Милице Николајевне и Анастасије Николајевне. Н. Г. Струњина је у својој студији навела податке о многобројним прилозима, како приватних лица, тако и организација, на име кћерки црногорског краља у вријеме Првог балканског рата⁷. Велике кнегиње Милица Николајевна и Анастасија Николајевна су се унапријед побринуле и за медицински персонал. Дана 5. октобра 1912. године, школа за дадиле Кауфманске заједнице обавијестила је ГУ да су претходног дана у Црну Гору послате три милосрдне сестре, Вера Алексејева, Ирина Апухтина и Зинаида Верешчагина, о трошку велике кнегиње Милице Николајевне „као помоћ сестринском кадру заједнице која је у Црној Гори радила од фебруара ове године“⁸.

Економско стање Црне Горе било је такво да су чак и успјешне ратне операције водиле ка погоршању хуманитарне ситуације: почетком октобра 1912. године Црногорци су у нападима заробили 3.600 турских војника, што је представљало проблем. Црногорска влада није била у стању да их прехрани.

Хуманитарна ситуација је отежана због зиме која је прерано наступила и изазвала проблем прехрањивања породица убијених и рањених војника. Изасланик А. А. Гирс је 26. октобра 1912. године обавијестио Петербург да „број породица које не знају како да се прехране брзо расте и помоћ им је хитно потребна. Да ли ће бити могуће, као прво, да се о томе обавијесте руски добротвори, и као друго, да се за ову ствар уплати око пет хиљада рубаља које би се уплатиле на располагање мисији која би одмах започела организацију народних кухиња и мјеста за дијељење хљеба и горива? Било је случајева кад су рођаци приликом посјете рањеницима у војним болницама крали храну која је била припремљена за болеснике“⁹.

У материјалима РДВИА сачувана је краћа забиљешка без позивања на извор, која је, по свему судећи, написана крајем октобра 1912. године: „Због тога што је лекарско-санитарна помоћ Црној Гори са слањем одреда Црвеног крста тренутно потпуно осигурана, руско друштво није могло да се не одазове на другу акутну потребу жена, удовица и дјеце рањених или убијених црногорских војника. Друштво за словенску помоћ предало је великој кнегињи Анастасији Николајевној 6.000 рубаља како би овај износ уплатила на располагање кнегињи Ми-

⁷ Струнина Н.Г. Деятельность великой княгини Милицы Николаевны Романовой по оказанию помощи Черногории во время балканских войн. // Модернизация vs. война. Человек на Балканах накануне и во время Балканских войн (1912-1913). М., 2012. С. 384-385.

⁸ РГВИА. Ф. 12651. Оп. 1. Д. 1487. Л. 131.

⁹ Исто. Л. 111.

лици Николајевној. У исту сврху је Милици Николајевној петербуршка градска управа уплатила 10.000 рубаља умјесто планиране пошиљке одреда у Црну Гору¹⁰.

Санитарним одредима РДЦК било је потребно десетак дана за мобилизацију. Петербуршка Јелисаветинска заједница милосрдних сестара била је у надлежности Првог санктпетеруршког дамског комитета који се налазио под покровитељством царице Александре Фјодоровне и велике кнегиње Јелисавете Фјодоровне. Дана 25. септембра 1912. године Јелисаветинска заједница је телефоном добила налог од ГУ да формира мобилну војну болницу са 50 кревета и одмах је приступила извршењу.

Главни љекар био је хирург Михаил Александрович Бобров¹¹ који је имао искуство из Руско-јапанског рата¹². На његов предлог за шефа набавке постављен је А. И. Пантелејев, спахија и добар домаћин који је имао искуства у сличном раду у једном од одреда Црвеног крста у претходној ратној кампањи. Млађи љекар био је доктор Григорије Јововић, руски држављанин, поријеклом Црногорац¹³.

За одред је одабрано шест милосрдних сестара, а за главну је постављена Александра Фјодоровна Алексејва-Барашко¹⁴ која је радила у заједници од њеног оснивања, а такође је имала искуства у раду на мјестима ратних операција¹⁵.

Затим је почео одабир болничара. Приликом избора кандидата узимало се у обзир неколико параметара. Осим препорука и потврда о одличном понашању, било је добродошло познавање неког заната. За главног болничара „именован је Купријанов, као човјек који је већ радио у војној болници Јелизаветинске заједнице у Харбину и којег је главни љекар заједнице лично познавао и знао све најбоље о њему“¹⁶.

Санитарни одред Јелисаветинске заједнице био је опремљен у складу с инструкцијама и налозима ГУ. Међутим, имајући у виду особености Црне Горе, добио је неколико шатора¹⁷.

Санитарни одред Јелисаветинске заједнице је на одредиште кренуо 5. (18) октобра 1912. године. Дан раније је у капели заједнице у част Светог Пантелејмона обављен свечани испраћај. Чланица Попечитељс-

¹⁰ РГВИА. Ф. 12651. Оп. 1. Д. 1479. Л. 18.

¹¹ РГВИА. Ф. 12651. Оп. 1. Д. 1487. Л. 124.

¹² Вечернее время. 1912. 18 сентября. // Исто. Л. 28.

¹³ Исто. Л. 124 об.

¹⁴ РГВИА. Ф. 12651. Оп. 1. Д. 1479. Об оказании Красным Крестом помощи балканским государствам в их борьбе с Турцией. 1 ноября 1912 – 9 января 1913. Л. 228 об.

¹⁵ РГВИА. Ф. 12651. Оп. 1. Д. 1487. Л. 124 об.

¹⁶ Исто. Л. 124-124 об.

¹⁷ Исто. Л. 154.

ког савета С. В. Белгард је у име велике кнегиње Јелисавете Фјодоровне свакоме уручила по иконицу¹⁸. Успут им се придружио Харковски санитарни одред (главни љекар С. Н. Козенцов, главна сестра Гончарова), који је такође био трансформисан у складу с инструкцијама ГУ.

Санитарни одреди РДЦК су у Црну Гору стигли у жеку офанзива црногорске војске, које су се успјешно развијале до краја октобра. У првим данима рата Зетски и Приморски одреди црногорске војске су остварили значајан успјех, али нису успели да искористе предност, начинивши низ тактичких грешака¹⁹.

Санитарни одреди РДЦК су 16. октобра организовали мобилне болнице у Дулцињу (стари назив града Улциња), градићу на јадранској обали. Истог дана су морали да приме велико возило с рањеницима²⁰.

Војна болница Јелисаветинске заједнице добила је зграду школе, веома запуштену и прљаву, којој су биле потребне поправке и дезинфекција. Морали су да подмећу стубове како се плафони не би срушили²¹. У овој згради је одред затекао рањенике и болеснике који су лежали по поду, у нехигијенским условима, „и према којима је било примијењено најпримитивније лијечење, тачније, који су остали без икаквог лијечења. Скоро трећина болесника имала је интерне болести комбиноване с грозницом и реуматизмом. Допремање рањеника и болесника с позиција отежано је потпуним одсуством завоја“²².

Млађи љекар Јелисаветинске заједнице, Григорије Јововић, истицао је да су пунктови за превијање у Црној Гори организовани врло лоше, а и на брзину – уочи саме офанзиве или јуриша. На овим пунктовима су поред тројнице-четворице црногорских љекара радили и европски – Французи, Енглези и Италијани, који нису снабђевани ничим осим малим бројем материјала за превијање и инструмената, без обзира на то што су били представници својих националних црвених крстова, али је било и таквих страних пунктова на борбеним линијама, на којима није било ниједног човека с вишим медицинским образовањем. На овим лоше организованим пунктовима за превијање ниједном тешком рањенику није пружена потребна медицинска помоћ²³.

Што се тиче евакуације рањеника, постојала је следећа пракса: родбина рањеника која је успијевала да пронађе коње самостално је од-

¹⁸ Петербургская газета. 1912. 2 октябрия // Исто. Л. 80.

¹⁹ Искендеров П.А. Балканские войны 1912-1913 гг. // В «пороховом погребѣ Европы». М.: Индрик, 2003. С. 484.

²⁰ Искендеров П.А. Балканские войны 1912-1913 гг. // В «пороховом погребѣ Европы». М.: Индрик, 2003. С. 484.

²¹ РГВИА. Ф. 12651. Оп. 3. Д. 330. Л. 88.

²² Вечернее время. 1912. 9 ноября. // РГВИА. Ф. 12651. Оп. 1. Д. 1478. Л. 42.

²³ РГВИА. Ф. 12651. Оп. 1. Д. 1089. Л. 260 об.

возила своје најрођеније са мјеста за превијање на првим борбеним линијама у централне.

Централни пунктови за превијање по правилу су се налазили на располагању главном штабу, на удаљености од 6-8 километара од првих борбених линија. Јововић је свједочио о томе да су организовани много боље од пунктова за евакуацију на првим борбеним линијама, али ни издалека не онако како је то било потребно: није било ни сала за превијање, ни операционе сале. Изузетак су чинили италијански и швајцарски пунктови за превијање који су били одлично опремљени²⁴.

Рањеници су храњени само на централним пунктовима за превијање. На другим мјестима настрадалих, своје најрођеније су тражиле жене, мајке, сестре и кћерке и самостално рјешавале овај проблем²⁵.

Једна од милосрдних сестара је написала својој заједници о утисцима послје првих неколико дана боравка на Цетињу: „... Имамо масу љекара, а болничара врло мало, и уопште, овдје лоше стоје ствари с послугом. Много рањеника је умрло, а много је на ивици смрти. Има много случајева болничке гангрене, „крастаче“. Неки болесници долазе с црвима у ранама тако да је прва помоћ веома лоша и има је врло мало...“²⁶ Судећи по извјештајима од 16. до 22. октобра, у Јелисаветинској војној болици се налазило 55 болесних и рањених војника²⁷.

Црногорска војска је 28. октобра 1912. године опколила турску тврђаву Шкодер (Скутари, Скадар). Број рањеника у руским војним болницама је почео да се повећава. Довођени су запрежним колима из Шкодера. Јелисаветинска војна болница је затражила дозволу да организује љекарску установу са 100 кревета и распитивала се да ли ће у том случају персонал добити појачање и гдје да узимају материјал за превијање. Ово питање је разматрано на сједници мобилизационог одјелења ГУ РДЦК 8. новембра 1912. године²⁸.

Харковска војна болница је морала да буде смјештена у двије међусобно веома удаљене куће. Зграде су такође биле старе, запуштене и била им је потребна поправка. Овакви услови су умногоме отежавали рад персонала.

Главни љекар Харковске заједнице, С. Н. Козенцов, 26. октобра 1912. године послао је ГУ извјештај у којем је, између осталог, истакао да је војна болница којом он руководи „већ препуна рањеника [и] сти-

²⁴ Исто. Л. 261.

²⁵ Исто. Л. 261 об.

²⁶ РГВИА. Ф. 12651. Оп. 1. Д. 1487. Об оказании помощи больным и раненым воинам в Черногории. 1912-1913. Л. 130.

²⁷ Вечернее время. 1912. 9 ноября. // РГВИА. Ф. 12651. Оп. 1. Д. 1478. Л. 42.

²⁸ РГВИА, Ф. 12651. Д. 1479. Л. 41.

же много молби за примање болесника које већином морају бити одбијене због тога што нема просторија, као и због следећег разлога: војна болница је смјештена у двије просторије – куће које се налазе на великој удаљености; запосленима је веома тешко да дијеле, спремају и носе храну; сви ови услови су веома тешки за рад и много га отежавају; зграде су врло старе, слабо су прилагођене великој хладноћи и кишама, стално морају да се поправљају, све раде наши болничари, јер је веома тешко пронаћи људе. У овим условима, уз мој персонал у ове просторије могу да смјестим максимум 60 људи. Такође, веома су потребне топле ствари; морали смо да наручимо шест пећи за просторије, јер се куће нигдје не грију. Отежана је набавка хране, све углавном морамо да наручујемо. За болницу је одређен, због крајње нужде, преводилац – студент-Црногорац којем на предлог изасланика Гирса, треба плаћати 60 круна мјесечно. Осим тога, треба унајмити послугу за помоћ у кухињи, за прање веша и доношење воде која је врло далеко.²⁹

Док је главни љекар Харковске војне болнице описивао мрачну слику, А. А. Гирс је истог дана јавио МИП-у да је „љекарска и санитарна помоћ... [Црној Гори] обезбијеђена захваљујући многобројним и добро опремљеним одредима Црвеног крста“³⁰.

О овој чињеници свједочи и епизода коју је објавило „Ново време“: кад је главни љекар Јелисаветинске војне болнице С. Н. Бобров предложио команданту војске генералу Митру Мартиновићу да пошаље љекара, милосрдну сестру и двојицу болничара на прве борбене линије, осим захвалности добио је још и тврдњу да је „медицинска помоћ војсци тренутно осигурана“³¹. У истој забиљешки су наведени подаци о томе да се 1. новембра 1912. године у војној болници Јелисаветинске заједнице налазило 24 рањена и 27 болесних црногорских војника³².

Почетком новембра у Црну Гору је стигао још један руски санитарни одред који је био опремљен од средстава московске градске друштвене управе и примљен под заставу РДЦК. У једом од првих извјештаја главног љекара К. А. Хирнова истакнуто је да у Црној Гори има укупно око 700 рањеника, од тога је већина лакше рањена. На сваког љекара има највише десет рањеника. Оцјењујући ситуацију, К. А. Хирнов је сматрао да овдје више нема потребе за санитарним одредом

²⁹ РГВИА. Ф. 12651. Оп. 1. Д. 1487. Л. 128.

³⁰ Исто. 111.

³¹ Новое время. 1912. 18 ноября. // РГВИА. Ф. 12651. Оп. 1. Д. 1479. Об оказании Красным Крестом помощи балканским государствам в их борьбе с Турцией. 1 ноября 1912 – 9 января 1913. Л. 75.

³² Новое время. 1912. 18 ноября. // Исто. Л. 75.

и молио је за дозволу за слање у Србију гдје је постојала велика потреба за медицинским персоналом. Овај одред је ускоро пребачен у Бугарску³³.

У међувремену је црногорски Источни одред испунио задатак који је пред њега био постављен: заузевши на путу неколико насељених мјеста, он је 4. новембра 1912. године истовремено са српским одредима ушао у Ђаковицу. Затим су борци Источног одреда пребачени код Скадра који је од октобра 1912. године био опкољен црногорском војском³⁴.

Руски персонал (два љекара, двије милосрдне сестре и двојица болничара) је 21. новембра, снабдјевен потребним материјалима, организовао пункт за превијање у планинама, гдје је дошао врло тешким путем. Међутим, пошто је склопљено примирје, већ неколико дана касније, 24. новембра, персонал је враћен у Улцињ, а материјал за превијање је на молбу генерала Митра Мартиновића остављен на лицу мјеста док се не виде резултати коначних преговора у Лондону³⁵.

Пошто су савезне државе Балканског полуострва 1912. године склопиле примирје с Турском и пошто су сви очекивали завршетак војних операција, ГУ је поставила питање ликвидације и повратка у Русију љекарских одреда РДЦК који су упућени на Балканско полуострво и у Турску.

Тим поводом су започете консултације с Црногорским друштвом Црвеног крста и руским изаслаником А. А. Гирсом.

Главни љекар Харковске заједнице С. Н. Козенцов је 9. јануара 1913. године позван да дође код изасланика А. А. Гирса, гдје је саопштио да се у болници налази 57 људи од којих је 20 тешко рањених, притом сви оздрављују и нема потребе да леже. Ако не буде прилива нових рањеника, до 1. априла ће већина бити отпуштена. Иста слика се могла запазити и у Јелисветинском одреду³⁶. Очигледно, изасланик је рад руских санитарних одреда сматрао завршеним и дао је одговарајуће инструкције. Персонал је почео да пакује своје медицинске установе. Главним љекарима Харковске и Јелисаветинске заједнице издат је налог да предају веш, медикаменте и материјал за превијање Црногорском Црвеном крсту и да се припремају за одлазак 30. јануара.

Међутим, након што је 23. јануара 1913. године војну болницу Јелисаветинске заједнице изненада посјетио кнез Мирко, који је сараднике затекао како пакују имовину, председник Црногорског Црвеног кр-

³³ Новое время. 1912. 13 ноября. // РГВИА. Ф. 12651. Оп. 1. Д. 1487. Л. 131.

³⁴ Искендеров П.А. Ук. соч. С. 485.

³⁵ РГВИА. Ф. 12651. Оп. 1. Д. 1479. Л. 133.

³⁶ РГВИА. Ф. 12651. Оп. 1. Д. 1487. Л. 188.

ста митрополит Митрофан се обратио ГУ с молбом да се одреди задрже до 1. марта. ГУ је изашла у сусрет и одреди су остали гдје су се затекли „до специјалног налога“³⁷.

Док су се у Лондону одвијали преговори о будућем миру, у Турској је након преврата 23. јануара 1913. године на власт дошла влада „младотурака“. Она је прекинула мировни процес, наставивши ратне операције почетком фебруара³⁸.

Послије наставак ратних операција почетком фебруара 1913. године, команда црногорске војске је одлучила да крене на Скадар. Ратна операција је трајала од 7. до 9. фебруара, али није крунисана успјехом. Црногорци су имали велике губитке и бујица рањеника која је била готово пресушила поново се повећала.

Ради обезбјеђења успјешног решавање својих борбених задатака, Црногорци су били приморани да се за помоћ обрате српској војсци. Српска влада је одмах организовала засебан Приморски корпус који је бројао 30.000 људи под командом генерала Петра Бојовића. У њега су ушле црногорске јединице које су већ дејствовале у реону Скадра³⁹.

Дана 18. фебруара 1913. године љекари петербуршке Јелисаветинске и Харковске заједнице добили су инструкције од ГУ за повратак санитарних одреда у Русију преко Трста и Одесе⁴⁰. Ова одлука је донијета на основу претходно добијених података о престанку прилива рањених. Велика кнегиња Милица Николајевна је реаговала скоро истог тренутка и саопштила је ГУ да је „управо добила из Црне Горе хитан телеграм: најљепше моли да се одјелење Руског Црвеног крста остави још неко вријеме због догађаја који се ових дана очекују у Скутарију“⁴¹.

Тако су Јелисаветинска и Харковска мобилна војна болница наставиле свој рад у Дулцињу. По подацима с краја фебруара 1913. године у Јелисаветинској и Харковској мобилној војној болници на лијечењу се налазило 43 рањена и 67 болесних војника. По извјештају главног љекара Јелисаветинске војне болнице, 27. фебруара око један сад добијени су подаци о томе да се Дулцињу приближава турска крстарица „Гамидије“, која је бомбардовала Дурацо и Медуа. По телеграфском налогу кнеза Мирка, сви болесници и рањеници осим тешких рањеника евакуисани су у планине, јер је зграда војне болнице с мора била потпуно отворена. Персонал Јелисаветинског одреда је остао у згради ради пружања

³⁷ РГВИА. Ф. 12651. Оп. 1. Д. 1085. Л. 30 об.

³⁸ Задохин А.Г., Низовский А.Ю. Пороховой погреб Европы. Балканские войны XX в. М.: Вече, 2000. С. 109.

³⁹ Искендеров П.А. Ук. соч. С. 489.

⁴⁰ РГВИА. Ф. 12651. Оп. 1. Д. 1487. Л. 198.

⁴¹ Исто. Л. 181.

жања помоћи онима којима је била потребна. Испоставило се да је узбуна била лажна: турска крстарица је прошла поред Дулциња на удаљености од 10 км не избацујући пројектиле. Исте вечери сви рањеници су враћени у војну болницу⁴².

Главни лекар Харковске војне болнице Ковенцов је 7. марта 1913. године у недјељном извјештају ГУ РДЦК саопштио да је узео аванс од уплаћеног новца за куповину одјеће, јер „у већини случајева болесници који се опорављају немају шта да обуку кад бивају отпуштени из болнице; често је било случајева да су болесници отпуштани само у чарапама, без икакве обуће; а захваљујући прилозима свима онима која је помоћ потребна она се пружа у складу с могућностима“⁴³. У том тренутку је у војној болници било 40 рањених и 24 болесна црногорска војника⁴⁴.

Руске медицинске установе су се припремале за пријем рањеника из Скадра. Према извјештајима главних лекара, у марту је вријеме било врло топло, па су постављени шатори у којима се у случају потребе могао примити додатни број рањеника. Руске војне болнице су 9. марта 1913. године посјетиле краљица Милена и принцеза Ксенија. Сваки болесник је од њих добио по златник од 20 франака. Болничарима и осталом нижем персоналу дале су по 300 круна⁴⁵.

Средином марта 1913. године санитарна ситуација на Балкану се постепено стабилизовала. У Јелисаветинској војној болници се до 22. марта налазило 89 пацијената. Како би се повећао број мјеста морао је бити подигнут шатор за 20 људи, а због недостатка кревета око 30 рањеника је морало бити смјештено на поду, на душецима. У Харковској болници се по стању на дан 28. марта налазио 81 рањеник. Већина је била довежена од Скадра после јуриша на Тарабош. Пошто је војна болница била предвиђена за 100 људи, није се осјећао недостатак опреме.

Међутим, до планираног јуриша није дошло. Велесиле су 28-29. марта 1913. године захтијевале од Србије и Црне Горе да напусте Скадар и да повуку своју војску с албанске територије⁴⁶. Србија је пристала, а Црна Гора се одрекла активних операција и прешла је на опсаду⁴⁷.

Почетком априла 1913. године, персонал Јелисаветинског и Харковског одреда учествовао је у евакуацији рањених и болесних српских војника из Црне Горе. Након повлачења српске војске од Скута-

⁴² РГВИА. Ф. 12651. Оп. 1. Д. 1085. Л. 116 об.

⁴³ РГВИА. Ф. 12651. Оп. 1. Д. 1487. Л. 239.

⁴⁴ Исто. Л. 239.

⁴⁵ РГВИА. Ф. 12651. Оп. 1. Д. 1085. Л. 196 об.

⁴⁶ Искендеров П.А. Ук. соч. С. 489.

⁴⁷ Исто. С. 494-495.

рија (Шкодре, Скадра) у приморју је остало 860 болесник и рањених српских војника. Испоставило се да је пружање помоћи и допремање ових војника у Србију задатак који српска влада не може да ријеши. Она се обратила за помоћ Русији која је уз дозволу цара Николаја II на приморје послала медицински брод „Петербург“.

Јелисаветински и Харковски одред су успјешно завршили свој рад. До мјеста за укрцавање на „Петербург“ стигли су јахтом црногорског краља. Брод је 19. априла 1913. године дигао сидро. Путовање до Солуна трајало је до 23. априла 1913. године⁴⁸.

Galina SHEVTSOVA

MEDICAL DETACHMENTS OF THE RUSSIAN RED CROSS
SOCIETY IN MONTENEGRO IN THE PERIOD OF THE FIRST
BALKAN WAR (1912-1913)

Summary

The article is concerned with Russian humanitarian assistance for Montenegro in the First Balkan War. On invitation of Montenegrin government and Montenegrin Red Cross Society, the General Directorate of the Russian Red Cross Society sent Elisabeth's and Kharkov medical detachments into which the detachment named after the city of Moscow came for a short period. Taking into consideration the fact of ominous economic situation of Montenegro, Russian society had also provided financial assistance that went towards organization of refreshment stations for people and support for families of wounded and killed soldiers. Russian Imperial mission in Cetinje and the Grand Duchess Militsa Nikolaevna delivered the funds for humanitarian purposes.

⁴⁸ РГВИА. Ф. 12651. Оп. 1. Д. 1473. Л. 122-123, 138.